

GAZİANTEP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Journal homepage: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/jss>

Araştırma Makalesi • Research Article

Müellifi Meçhul Bir Ahiret Manzumesi

An Hereafter Poem Whose Author is Unknown

Mutlu Melis ÖZGERİŞ^{a,*}

^aÖğr.Gör.Dr., Atatürk Üniversitesi, ATATÖMER, Erzurum / TÜRKİYE
ORCID: 0000-0002-1393-8669

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 24 Mart 2021

Kabul tarihi: 13 Aralık 2021

Anahtar Kelimeler:

Ahiret,
Mesnevi,
Dini türler

ARTICLE INFO

Article History:

Received March 24, 2021

Accepted December 13, 2021

Keywords:

Hereafter,
Mesnevi,
Religious types

ÖZ

İslam inancı ve kültürü, Türk edebiyatının yararlandığı en önemli kaynaklardır. Ölüm, ahiret, kıyamet, mahşer, sırat, cennet ve cehennem gibi başlıklar özellikle dini türler içerisinde sıklıkla ele alınmıştır. Eski Anadolu Türkçesi şeklinde adlandırılan dönemde de halka İslamiyet'i anlatma ve öğretme noktasında bu türlerden yararlanılmıştır. Sade bir dille kaleme alınan bu dönemin dini-ahlaki ve tasavvufi eserleri; mesnevi nazım şekliyle 100-500 beyit arasında yazılan, genellikle müellifi bilinmeyen eserlerdir. Aynı el yazması içerisinde birbiri ardına sıralanan bu metinlerin; imla, vezin, kafiye gibi teknik kusurları fazladır. Bu çalışmanın konusunu da; insanın ölümüyle birlikte başlayan ahiret hayatını anlatan, nasihat ve tasvirlerle İslamiyet'teki ölüm ve ölüm sonrası yaşam hakkında bilgi veren bir mesnevi oluşturmaktadır. Dini metinlerin yer aldığı bir yazma içerisinde bulunan ve baş bölümü eksik görünen bu eser, Eski Anadolu Türkçesi döneminin dil özelliklerini devam ettirmekle birlikte geç dönem istinsah edilmiştir. Çalışmada dini türler içerisinde yerini alacağı düşünülen bu manzume, şekil ve muhteva özellikleriyle tanımlanarak çeviri yazıya aktarılmıştır. Ayrıca tam bir metin neşri oluşturulmasına yardımcı olması için mesnevinin tıpkıbasımı çalışmanın sonuna eklenmiştir.

ABSTRACT

Islamic belief and culture are among the most important sources that Turkish literature benefits from. Headings such as death, the hereafter, the apocalypse, the apocalypse, sırat, heaven and hell are frequently discussed especially in religious genres. In the period called Old Anatolian Turkish, these types were used to explain and teach Islam to the public. The religious-moral and mystical works of this period, written in a plain language; These are works of unknown author, written between 100-500 couplets in mesnevi verse. These texts listed one after another in the same manuscript; There are many technical defects such as spelling, meter, rhyme. The subject of this study is; It creates a mesnevi that tells about the life in the hereafter that begins with the death of a person, and gives information about death and life after death in Islam with advice and descriptions. This work, which is in a manuscript containing religious texts and whose head part is missing, continues the language features of the Old Anatolian Turkish period, but was copied from the late period. This verse, which is thought to take its place among the religious genres in the study, has been introduced with its shape and content features and translated into text. In addition, the facsimile of the mesnevi has been added to the end of the study to help create a full text publication.

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: mmelis.yardimci@atauni.edu.tr

EXTENDED ABSTRACT

Islamic belief and culture is the most important source of literature. Topics such as death, the hereafter, apocalypse, armageddon, sirat, heaven and hell are frequently discussed especially in religious genres. In the period called as Old Anatolian Turkish, these types were used to explain and teach Islam to the public. The religious-moral and mystical works of this period, written in plain language; Mesnevi are works written between 100-500 couplets in verse form, whose author is unknown. These texts, which are usually listed one after another in the same manuscript; There are many technical defects such as spelling, meter and rhyme. The aim of this study is; The aim is to introduce a text that tells about the life of the hereafter, gives information about death and post-death life in Islam with advice and descriptions, written in a plain language and maintains the linguistic features of the Old Anatolian Turkish period, even though it is understood to have been translated in the late period, and written in the form of mesnevi verse.

This mesnevi, which is thought to take its place in religious genres; It was introduced with its shape and content features and transferred to Latin letters. In addition, a facsimile of the mesnevi has been added to the end of the study to assist in the creation of a full text publication.

Issues such as death, the hereafter and doomsday are especially in 13-15. In the centuries, it was frequently discussed in the period called Old Anatolian Turkish. Religious-moral and mystical works of this period; Mesnevi are works written between 100-500 couplets in verse form, whose author is unknown, mostly sequenced one after the other in the same manuscript, and has more technical flaws such as spelling, meter, rhyme. These books written with names such as ahvâl-i doomsday, doomsday-nâme, ahvâl-i mawt / mawtâ, ahvâl-i mahşer, dâstân-ı mahşer, mahşer-nâme, ahvâl-i hereafter, ahvâl-i kabir / kubur, sometimes the same work. There may be different copies and sometimes other works with similar or the same content. The text, which is the subject of the study, does not have a title and a copy date. In addition, it is possible to say that the head part is missing from the initial couplet. The work written in vowel nesih script consists of 169 couplets. Mesnevi was written with the meter fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün (fâ'ilât), which is the most preferred in religious genres. The work is a product of the Old Anatolian Turkish period. + dUr, -gII, -IsAr, - (y) Ub + An et al. attachments; indicating the period, heat, cold, fly, yiglik, tamu et al. The use of words indicates that the mesnevi belongs to this period. However, some of its additional uses in the work, which has no date record, also indicate that it is a late period citation. The Masnavi was written in plain language in accordance with the Islamic belief. Death and the hereafter were tried to be explained to people with the word preference which is widely used. Manzume begins with the angels questioning the man who enters the grave with death. Subsequently, the issues of doomsday, judgment, transition from sirat, separation of heaven and hellnesses are mentioned. The work ends with couplets in which the characteristics of believers are told, people are advised and prayers are made for forgiveness of sins. There are also references to verses and hadiths in the masnavi. In addition, the poet preferred a double expression in his mesnevi. However, the characteristics of believers and hypocrites are explained in the work. Believers; He fed the hungry, clothed the poor, and sacrificed. The sacrifice they slaughter becomes forays for them, and they pass like a bird. The sins of the rebels are a heavy burden on them. They also rise from the grave in ten ways. They are in the shape of an ape, with hollow eyes, horns, and black and ugly faces. They have no hands and feet and they smell like carrion. These people; They are people who eat haram, tell lies, rebel against their parents, do not perform prayers, do not perform pilgrimages and zakah prayers, and do bad deeds.

As a result of the study, it is thought that the mesnevi will take its place among the religious types. It is noteworthy that it shows the traces of Old Anatolian Turkish and explains the life of the hereafter in a plain language. This study, together with the determination of the copies of the mesnevi that were reproduced by different scholars and among the manuscripts, will help to publish an accurate text.

Giriş

Arapça'da *mevt*, *vefât*, *helâk* gibi kelimelerle ifade edilen ölüm, “hayatın sona ermesi, ruhun bedenden ayrılması suretiyle kişinin maddi hayat kaynağını yitirmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Gürkan, 2007, s. 32). Hayatın zıttı, bitmek, tükenmek, hissiz kalmak, derunî uyku, bir şeyden kuvvetin gitmesi, geçmek, aşmak, sönmek, hayvanî kuvvetin yok olması, ruhun bedenden kurtuluşu, canlı varlıkların hayatîyetinin son bulması, ölüm kavramının karşılıdığı anlamlardır (Aytaç, 2006, s. 37). Ölüm, insan iradesi dışında gerçekleşen bir olaydır ve ölüm düşüncesi her varlıkta bulunmaktadır. Şuur sahibi insan için ise inancı doğrultusunda yaşamına yön vermesine vesile olmaktadır.

Tasavvufî manada ölüm iki yorumu içerir: Biyolojik ve iradî ölüm. Biyolojik, tabii ölüm; Hakk'a yürümek, menzile ermek, Hakk'a kavuşmak şeklinde nitelendirilir (Gökbel, 2019, s. 726). İradî ölüm ise “Ölmeden önce ölmek (mutû kable en temûtu)” ilkesi uyarınca insanın hayatını yaşamasıdır. Bu âlemde insan, hayal dünyasındadır. Gerçek âlemi öldükten sonra görecektir. Dünya; ruhun hapishanesi, aldatıcı, hilekâr, her şeyden önce fanidir. Uyku hâlindeki insan ölümle uyanacaktır (Aytaç, 2006, s. 48). O yüzden İslam inancına sahip kâmil insan, ölümün bir gün mutlaka geleceğini akıldan çıkarmamalı, daima hazırlıklı olmalı, zamanı geldiğinde de rıza göstermelidir. Dünya hayatında da Allah'ın lütfettiği ömür nimeti için şükretmeli, yaşamını bu doğrultuda şekillendirmelidir.

Allah ile buluşma, fanilikten ebedîliğe geçiş olan ölüm, korkulmayı gerektirmez; fakat insanları gafletten kurtarmak amacıyla uyarıcı olarak ilahî ve nebevî beyanlarda yer alır. Ayrıca ashaptan itibaren birçok rivayette de ölümden bu şekilde bahsedilir. Örneğin Kur'an-ı Kerim'de ölüm hâli anlatılırken; canın köprücük kemiklerine veya boğaza dayanmasından, ölenin ve etrafındakilerin telaşından ve ölüm baygınlığından söz edilmekte; fakat bu, kâfir, zalim ve münafıkların ölüm hâlini anlatmaktadır (Kaf 50/19; Vakıa 56/83-84; Kıyamet 75/26-30) (Topaloğlu, 2007, s. 34).

Ahiret ise dünya hayatını takip eden, ona benzeyen; ama daha farklı ve ölümsüz bir hayattan ibarettir. Kur'an'a göre dünya hayatı bir “oyun ve eğlence, mal, evlat ve nüfuz yarışı”, geçici bir faydalanış ve aldanış vesilesidir. Asıl hayat ise ahiret hayatıdır. Huzur ve sükûn sadece ebedî âlemdir (Hadid 57/20; Ankebut 29/64; Mü'min 40/39).

Ahiret kavramıyla hem bu dünyanın sonu hem de ölümlle başlayan ebedî hayat kastedilmektedir. İnsan öldüğü vakit onun ahiret hayatı başlar. Bir hadis-i şerife göre de kabir, ahiret duraklarının ilkidir. Ayrıca ahiret hayatı, dünya nizamı bozulduktan sonra kıyametin kopması, hesabın görülmesi ve hesap sonrası ebedî hayatın başlaması aşamalarıyla yaşanacaktır (Topaloğlu, 1988, s. 543-545).

Ahirete iman da İslam inanç esaslarından. Nisa suresinde “Ey iman edenler! Allah'a, peygamberine, peygamberine indirdiği kitaba ve daha önce indirdiği kitaba iman edin. Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve ahiret gününü inkâr eden kimse iyice sapıtmıştır (Nisa 4/136)” buyurulduğu gibi, Allah'a iman ve ahiret gününe iman, Kur'an'da sıkça ve birlikte zikredilmektedir. İnsan ahirete hazırlanırken dünya nimetlerinden nasip almayı da unutmamalı, ikisi arasında denge kurmalı, dünyanın cazibesine kapılıp ahiret saadetini ihmal etmemelidir.

İslamiyet inancı ve kültürü ise Türk edebiyatının yararlandığı kaynaklardan en önemlisidir. Bununla birlikte halka İslamiyet'i, inanç ve uygulamaları anlatma ve öğretme noktasında, yüzyıllarca edebiyattan yararlanılmıştır. Ölüm, ahiret, kıyamet gibi konular da özellikle 13-15. yüzyıllarda Eski Anadolu Türkçesi şeklinde adlandırılan dönemde sıklıkla ele alınmıştır. Bu devreye ait dinî-ahlaki ve tasavvufî eserler; mesnevi nazım şekliyle 100-500 beyit

arasında yazılan, müellifi bilinmeyen, çoğunlukla aynı el yazması içerisinde birbiri ardına sıralı, imla, vezin, kafiye gibi teknik kusurları fazla olan eserlerdir. *Kıyâmet-nâme*, *ahvâl-i kıyâmet*, *ahvâl-i âhiret*, *ahvâl-i kabr/kubur*, *ahvâl-i mevt/mevtâ*, *ahvâl-i mahşer*, *dâstân-ı mahşer*, *mahşer-nâme* gibi adlarla yazılan bu kitaplar, bazen aynı eserin farklı nüshaları bazen de benzer ya da aynı muhtevalı başka eserler olabilmektedir (Köksal, 2016, s. 367-368). İslamiyet’i yeni kabul eden topluluklara ahiret, kıyamet, ölüm gibi bir takım dinî konuları basit bir dille anlatma çabasının bir sonucu olan bu metinler, daha sonraki dönemlerde yazılacak eserlere model olmakla birlikte, eski inanç ve kültürün aktarılmasını da sağlamıştır (Şengün, 2019, s. 47).

Bu çalışmanın konusunu; insanın ölümüyle başlayan ahiret hayatını anlatan, nasihat ve tasvirlerle İslamiyet’teki ölüm ve ölüm sonrası yaşam hakkında bilgi veren, sade bir dille mesnevi nazım şekliyle yazılmış bir metin oluşturmaktadır. Eski Anadolu Türkçesi döneminin dil özelliklerini devam ettiren; ama geç dönem istinsah edildiği anlaşılan bu mesneviyle ilgili hazırlanan bu çalışmada manzume, şekil ve muhteva özellikleriyle tanıtılarak çeviri yazıya aktarılmıştır. Ayrıca tam bir metin neşri oluşturulmasına yardımcı olması için mesnevinin tıpkıbasımını çalışmanın sonuna eklenmiştir.

Mesnevinin Şekil ve Muhteva Özellikleri

Mesnevi, Milli Kütüphane’nin Yazmalar koleksiyonunda 06 Mil Yz A 3757 numarasıyla kayıtlı yazmanın 83a-87b varakları arasında yer alır. Metin, dinî-tasavvufî metinlerin bulunduğu, 198x140-150x95 mm ölçülerinde, 178 varaklık siyah meşin bir cilttedir. Manzumenin adı kütüphane kayıtlarında geçmez. Mesnevi, bu yazma içerisindeki *Dastân-ı İslâm* ve *Dastân-ı Kız* metinleri arasındadır. Yaprakları nemli ve lekeli olan yazmada yer yer silinmeler vardır. Yazmanın kapak resimleri, ilk ve son varakları ise aşağıda verilmiştir:

Resim 1: Kapak resimleri, ilk ve son varak.

Mesnevi nazım şekliyle kaleme alınan metnin, başlığı ve istinsah tarihi de yoktur. Müstensih, mesnevinin önceki manzumeden ayrımını, metni yeni sayfada başlatarak yapmıştır. Ayrıca başlangıç beytinden hareketle mesnevinin başının eksik olduğunu da söylemek mümkündür. Harekeli nesih yazıyla, 17 satır ve çift sütun hâlinde kaleme alınan manzume, toplam 169 beyitten oluşur. Rekabe kaydı bulunur ve buradan hareketle şiirin bitimi tespit edilir.

Başı: Görüp anları sığına Hakka ol

Ditreye eli ayagı baka ol

Sonu: Okuyanı dinleyeni yazanı yazduranı

Rahmetiñle yarlıgagıl yâ Ganî

Mesnevi, aruzun remel bahrinin *fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün (fâ ‘ilât)* kalıbıyla yazılmıştır. Mesnevinin iki yerinde de vezin söylenmiştir:

Fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilât

Biñ günâh itsek giderür bir salavât (110)

Fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilât

Vir Muhammed Mustafânîñ rûhına salavât (168)

Mesnevîde, vezin konusunda titiz davranılmamıştır. Bu durum, müelliften kaynaklanabileceği gibi, müstensihden de kaynaklı olabilir. Vezin noktasında özellikle hece eksikliği veya fazlalığından dolayı kusurlar görülmektedir. Bazı beyitlerin ise, hece veznine uyum sağlaması adına, hecenin 11'li kalıbına göre yazıldığı söylenebilir. Çünkü Türk şairler, klasik şiir geleneğinde verdikleri ilk eserlerde genellikle daha önce kullandıkları hece veznine uygun ve yakın aruz kalıplarını kullanmaya başlamışlardır. Bu kalıp da hece vezninin 11'li sistemine uymakta (İçli, 2020, s. 39-40) ve metindeki bazı okumalar bunu göstermektedir. Örneğin; aşağıdaki beytin ilk mısrasında hece fazlalığından kaynaklı bir kusur bulunurken; ikinci mısra 11'li hece ölçüsüne uymakta, aruz kalıbı gereği açıklık-kapalılık/kısalık-uzunluk uyumunu sağlamamaktadır:

Yâ bey-namâz olanîñ nice olur hâli

Degildür hâşâ ol Tañrınıñ kulu (31)

Ayrıca iki yerde vezin söylenmesine rağmen 143-159. beyitler, hezec bahrin *mefâ 'ilün mefâ 'ilün fe 'ûlün* kalıbına uymaktadır. Muhtevaya ve hece ölçüsünün 11'li kalıbına uyan bu beyitleri müstensih ya kendisi eklemiş ya da başka bir metinden almış gibi görünmektedir:

Îlâhî cümle mahlûkuñ günâhı

Günâhı cümle mahlûkuñ Îlâhî (143)

Manzume, Eski Anadolu Türkçesi döneminin bir ürünüdür. +dUr, -gIl, -IsAr, -(y)Ub+An vd. eklerin; dönemi işaret eden *ıssı, sovuğ, uçmag, yiglik, tamu* vd. kelimelerin kullanımı, mesnevinin bu döneme ait olduğunu göstermektedir. Fakat tarih kaydı bulunmayan eserdeki bazı ek kullanımları da, onun geç dönem istinsah edildiğini işaret eder. Örneğin; tamlama hâli eki +Uñ ve I. çokluk şahıs eki +dUk'un kimi yerlerde düz şekliyle (+İñ-namâziñ, +dIk-itdigün vs.) yazılması gibi.

Bazı kelimelerin yazımında ise hatalar mevcuttur. Örneğin "hazân" kelimesi metinde "هزان" şeklinde yazılmıştır. Ayrıca atıf vavı gerektiren yerler, harekeyle tamlama şeklinde belirtilmiştir. Örneğin; *lutf-ı ihsân, nân-ı ni'met* gibi.

Manzume, muhteva olarak, ölümüyle ahiret hayatı başlayan insanı kabirde meleklerin sorguya çekmesiyle başlar. Devamında mahşerdeki diriliş, sıratan geçiş, cennet ve cehennemliklerin ayrılması konularından bahsedilir. Müminlerin özelliklerinin anlatıldığı, insanlara nasihat edildiği ve günahların affı için niyazda bulunduğu beyitlerle eser sonlandırılır.

Mesnevi, sade bir dille İslam inancı doğrultusunda yazılmıştır. Eser; okuyanlara, dinleyenlere yol göstericiliği, ölüm ve ölümden sonraki hayatı hatırlatmayı amaç edindiğinden sade ve anlaşılır bir dile sahiptir. Akıcı bir üslupla nasihatlerde bulunulan metinde Arapça ve Farsça kelimeler de herkesin anlayabileceği kelimelerden seçilmiştir. Hatta ayet ve hadis iktibaslarında, mana yoluyla iktibas tercih edilmiştir. Örneğin; Nahl suresinde takva sahiplerine, ruhlarını kabzedecek meleklerin onlara nazik davranacağı, "Hoş geldiniz." manasında selam vereceği belirtilmiştir (Nahl 16/28-32) (Topaloğlu, 2007, s. 35). Mesnevîde de bu sureden manen iktibas yapılır. Eserde Münker ve Nekir sorgu melekleri, amel ve hayrı çok müminlere kabirde sorular sorar ve onlar, güzel cevaplar verir. Melekler de müminlere "Hoş geldin ey salih kişi!" der:

Diyeler hoş geldiñ ey sâlih veled

Tâ kıyâmet haşre dek vaktiñ sa'îd (5)

Mesnevîde konular aktarılırken karşıt kavramların sırayla anlatılması şeklinde bir yol izlenmiştir. Cennet ve cehennem ehlinin ahvalleri, mümin ve münafıkların özellikleri ile kabirde yaşadıkları bu anlatıma örnek olarak gösterilebilir. Aşağıdaki beyitlerde de şair, cennet ve cehennem ehlinin hâlini anlatmaya başlamadan önce haber vermektedir:

Cehennem ehliniñ i[şi]t hâlini
Her biriniñ getüreler mâlını (68)
Cennet ehlinden size virem haber
Sırâtı geçince ne bulur bunlar (78)

Mesnevîde anlatılanların okuyucunun/dinleyicinin gözünde canlanması ve etki gücünün artması için bazı benzetmelerden ve tasvirlerden yararlanılmıştır. Örneğin; dünya hayatında iyilik yapan, Allah'a asi olmayıp O'nun emirlerine riayet eden müminlerin kurbanları onlara eyerli bir burak olacak ve sıratı kuşlar gibi¹ geçmelerini sağlayacaktır:

İtdüğüñ kurbânlar dahı karşı gele
Bir iyerlenmiş güzel burâk ola
Binüp üstüne uça kuşlar gibi
Hem sırâtı geçeler kuşlar gibi (19-20)

Cehennem ve cehennem ehlinin anlatıldığı bölümlerdeki tasvirler de korkunç ve dehşet vericidir. Örneğin; cehennem ehli acıktığında onlara zakkum ağacının yemişi yedirilir. Yediklerinde ise onların dişleri dökülür. Ayrıca yemişin ateşi bağırlarını, ciğerlerini yakar:

Yana yana acıka karınları
Cîfe ile tolısar burınları
Andan zakkum ağacınıñ yimişi
Yedüreler döküle cümle dişi
Gerçi zakkum katı ıssı od ola
Yaka bagrın ciğerin büryân kıla (72-74)

Mesnevînin konusu ise kısaca şöyledir: Ölümüyle birlikte ahiret hayatı başlayan insan kabre girdiğinde önce Münker ve Nekir onun yanına gelir ve ona sorular sorar. Eğer kişi mümin ise, hayrı çok ise bülbül gibi güzel güzel cevaplar verir. Melekler ona “Hoş geldin ey salih kişi!” der. Fakat o kişinin günahı çoksa dili tutulur ve cevap veremez. Melekler gider, ifrite benzeyen biri, elinde ateşten bir şişle gelir. O; gözü, dili, kulağı olmayan, insafsız, merhametsiz biridir. Bu sırada kabirden bir kapı açılır. Müminlere cennetten hoş, günahkârlara cehennemden kötü kokular gelir. Müminler, kıyamete kadar kabirde ihsan bulur:

Tâ kıyâmet haşr olunca ol kula

¹ Bir hadiste sırat köprüsüyle ilgili şu bilgi geçmektedir: “Sırat köprüsü nedir yâ Resûllallah?” diye soruldu. Hz. Muhammed şöyle buyurdu: “Kaypak ve kaygan bir şeydir. Onda kancalar, çengeller ve Necid’de bulunan sa’dân denilen dikene benzer dikenler vardır. Müminler (sıratın) kimi göz kırpacak kadar az bir zamanda, kimi şimşek gibi, kimi rüzgâr, kimi kuş gibi, kimi de iyi cins yürük at ve deve gibi hızla geçecekler. Bazısı bakarsın sapaşğlam kurtulmuş, diğeri tirmalanmış da salınıvermiş, kimi de cehennem ateşine yığılmış kalmış (Özaşar vd, 2016, s. 400).

Kabr içinde lutf-ı ihsânlar ola (16)

Onlar, kabirden erkek ve dişi, üryan kalkar. Müminler; açları doyurmuş, fakiri giydirmiş, kurban kesmiştir. Kestikleri kurban onlara burak olur ve sıratı kuş gibi geçerler. Asilerin günahları ise onlara ağır yüküdür. Onlar da kabirden on türlü kalkar. Maymun suretinde, çukur gözlü, boynuzlu, kara ve çirkin yüzlüdürler. Elleri ayakları yoktur ve leş gibi kokarlar. Bu insanlar; haram yiyen, yalan söyleyen, ana ve babaya asi olan, namaz kılmayan, hac ve zekât ibadetlerini yapmayan, nefsine uyup kötü davranışlar sergileyen kimselerdir. Allah, huzuruna geldiklerinde onlara; dünyada ömür verdiğini, namazı emrettiğini; fakat emirlerine uymadıkları için bugün azap çekeceklerini söyler:

Vâcib olsun saña ‘azâbım bugün
 Vâcib olsun saña ‘ikâbım bugün
 Kanı emîr eyledüğim farz salât
 Kanı emîr eyledüğim hacc zekât (35-36)

İnsanlar dalga dalga mahşer yerine gelir. Mizan kurulur, insan dünyada her ne işlediyse bir bir tartılır. Sonra herkes sırata sürülür. Sıratın altı cehennemdir. O; kıldan ince, kılıçtan keskindir:

Bu sırât ki bir karanlık gice
 Kıldan ince kılıcdan keskincedür (46)

Önce peygamberler, âlimler, müminler sıratı geçer. Asiler geçerken bir karanlık perde müminler ve münafıklar arasına iner. Asiler bağrışır, müminlerden yardım ister. Müminler de onlara; dünyada Allah’a ibadet etmediklerini, mallarıyla övündüklerini hatırlatır. Cennet ehli sıratı yel gibi geçerken asiler ateşe dökülür, herkes ettiğini bulur.

Zebaniler gelir. Cehennem ehlinin; malları gövdelerine basılır, elleri ayakları kesilir, onlara zakkum ağacının yemişi yedirilir, susadıklarında Hamim suyu verilir. Cennet ehli ise cennete varınca evlatlarını görür. Bazı masumlar ise anne ve babasını göremez. Onlar, Allah’tan anne ve babalarını bağışlamasını ister. Allah’ın nidasıyla huriler anaları suretinde gelir; fakat masum evlatlar, onları süt emdikleri yerlerinden koklayınca onların, anneleri olmadığını anlar, yakalarını yırtarlar:

Südün emdücegi yiri kokular
 Gayrı bunlar yakaların yırtalar
 Diyeler kim anamuz degil bunlar
 Diyeler kim babamuz degil bunlar (94-95)

Feryat ederler ve Allah da onlara analarını almaları için izin verir. Cebrail ile cehenneme giderler. Azap içindeki anne ve babalarını görürler ve ellerinden tutup kurtarırlar. Onlar sevinirken; bazıları ise anne ve babalarını hiç bulamaz, çaresiz kalır.

Manzume nasihat edilen beyitlerle devam eder. Önce, “sabırlı olmak” anlatılır. Akıl sahibi kişi; her belaya sabreder, Allah’tan gelene razı olur. Allah da dertlere derman, sabırlı kullara ihsan eder:

‘Âkil iseñ her belâya sabir ol
 HakkTe ‘âlâdan ne gelse râzı ol

Hakk Te ‘âlâ dertlere dermân ider
Sabırlu kullarına ihsân ider

Bu nasîhatdür size ey ‘ârifân
Cemâlinden yâdigâr-ı armagan (107-109)

Şair, vezni ve bir salavatın bin günah giderdiğini söylediği geçiş beytine yer verir:

Fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilât
Biñ günâh idersek giderür bir salavât (110)

Mesnevinin devamında ise insanın Allah’ın rızasını kazanması, cenneti hak etmesi vd. konulardan bahsedilir. İnsan, günahları için ağlamalıdır. Böylece gönlü Allah’a bağlanır. Ayrıca insan üstünlük davası etmemelidir. Çünkü şeytan bunu yapmış, Allah onu dergâhından kovmuş, rahmetinden mahrum kılmıştır. Nefsine uyan kişi İblis’tir. Kendini üstün gören kişinin bütün ibadeti heba olur, başına türlü belalar gelir. Kalbinde kibir olmayanların imanı solmazken; kibirliler, cennete giremez:

Kibri olanlar girmeyiser cennete
Ol cihetden talmayısar rahmete
Her kimüñ ki kalbinde kibir olmaya
Anuñ îmânı küllî hîç solmaya (124-125)

Yalan söyleyenin işi ise zordur. Yalan söyleyen, yalan yemin eden kişi cehennemlidir. Kâfir ile birlikte yanar:

Kâfir ile tamuda yanar ebed
Şol yalân andı içene olmaz meded (133)

İnsan daima Allah’ın nimetlerine şükretmelidir. Şükür edenlerin nimeti çoğalır; şükretmeyenler de zarara uğrar.

Kendi acziyetinden, günahkârlığından bahseden şair, âlemlerin Rabbinden niyazda bulunur, hataları için af diler. Vezin söylendikten sonra Hz. Muhammed’e salavat; okuyana, dinleyene, yazana ve yazdırana ise rahmet istenen beyitlerle eser sonlandırılır:

Fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilât
Vir Muhammed Mustafânîñ rûhına salavât
Okuyanı dinleyeni yazanı yazduranı
Rahmetiñle yarlıgagıl yâ Ganî (168-169)

Mesnevi

Manzume; Şengün’ün (2019) çalışmasında yayınladığı *ahvâl-i kıyâmet* türündeki tenkitli metinle büyük benzerlik göstermekte, aynı kişiye ait mesnevinin farklı müstensihler elinde yazıldığı izlenimi vermektedir. Aynı vezinle yazılan, müellifi belli olmayan mesneviler arasındaki benzerlikler, Şengün’ün (2019) çalışmasında 47. sırada yer alan beyit ile başlar:

Görüp anları sığına Hakka ol Görüp işlerin sığına Hakka ol
Ditreye eli ayagı baka ol (1) Ditreyyüp eli ayagı baka ol (Şengün, 2019, s.51)

Beyitlerde hece, kelime, kelimelerin yeri vb. farklılıklar bulunur. Örneğin; kabir sorgusunda Münker ve Nekir melekleri “Peygamberin kim?” sorusunu bu çalışmadaki mesnevide Türkçe, Şengün’ün (2019) çalışmasındaki mesnevide Arapça sorar:

Diyeler nebiñ seniñ kimdür digil	Diyeler men rabbüke bil rabbüñi
Dahı hem peygamberiñ kimdür digil (2)	Derler mâ nebiyyüke bil nebiñi (Şengün, 2019, s. 51)

Muhteva olarak müşterek devam eden mesnevilerde aynı beyitler de bulunur:

Anaya ataya âsî olanlar

Kim anlardur cehennemde kalanlar (30) (Şengün, 2019, s. 52)

109. beyte kadar iki metin arasında benzerlikler devam eder. Sonraki beyitten itibaren bu çalışmanın konusu olan mesnevide insanın Allah’ın rahmetine ulaşması, cenneti hak etmesi için yapması gerekenler vd. konular anlatılırken; diğer mesnevide cennetin tasviri yapılır. Bu bölümlerde farklılaşan metinler son beyitlerde yine benzeşir:

Fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilât	Okuyanı dinleyeni yazanı
Vir Muhammed Mustafânîñ rûhına salavât	Rahmetüñle yarlıgagıl yâ Gânî
Okuyanı dinleyeni yazanı yazduranı	Fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilât
Rahmetiñle yarlıgagıl yâ Gânî (168-169)	Mustafânuñ rûhına vir salavât (Şengün, 2019, s. 59)

Bu çalışmada mesnevi, eserin aslına bağlı kalınıp bütün ses işaretleri ve imla hususiyetleri korunarak çeviri yazıya (transkripsiyon) aktarılmıştır. Her beyte sıra numarası verilmiş, buldukları varaklar sol üst tarafta belirtilmiştir. Özel isimler büyük harfle yazılarak bu isimlere gelen ekler ayrılmamıştır. Ayrıca tam bir metin neşri oluşturulmasına yardımcı olması için mesnevinin tıpkıbasımı çalışmanın sonuna eklenmiştir.

Mesnevi (Fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün)

[83a]

1	Görüp anları şığına Hakkâ ol
Ditreya eli ayağı bağa ol
2	Diyeler nebiñ seniñ kimdür digil
Dahı hem peygamberiñ kimdür digil
3	Ol maħalde varısa anda ‘amel
Söyleye bülbül gibi güzel güzel
4	Bileler kim mü’min oldur ħayrı çok
Seyyi’âtından beşâret aşlâ yok
5	Diyeler hoş geldiñ ey şâlih veled
Tâ kıyâmet ħaşre dek vaķtiñ sa‘id
6	Yâ günâhı çoğısa ol kişiniñ
Yâ livâtâ ise kârı işiniñ

- 7 Dutulup dili anıñ virmez cevâb
 Ƙatı müşkildür aña şorı hisâb
- 8 Anda Münkir ü Nekîr itmez ‘azâb
 Anlarıñ işi hemân şorı hisâb
- 9 Gide anlar gele bir ‘ifrit-sîmâ
 Elinde bir odlu şiş bir bed-likâ
- 10 Gözi yoƣdur göre merhamet ide
 Dili yoƣdur söyleye hürmet ide
- 11 Hem iki ƣulağı işitmez anuñ
 Zerre duymaz ‘arşa irişse ünüñ
- 12 Yüreginde zerre inşâf olmaya
 Hâliñi aĥvâliñi hiç añlamaya
- 13 Ƙabirinden açalar bir ƣapuyı
 Ƙoƣudalar burnuna bed ƣoƣuyı
- 14 Mü’mine açılır cennetden ƣapu
 ‘Ûd-ı ‘anber misk-i rûmîdür ƣoƣu
- 15 Tâ kıyâmet ĥaşr olunca ol ƣula
 Ƙabr içinde luţf-ı iĥsânlar ola
- 16 İbtidâ ƣalkınca ƣabrinden bunlar
 Ƙamu irkek dişi ‘uryân olalar
- 17 Faƣîre esbâb idüp virdiñ ise
 Açlarıñ ƣarnını doyurdıñ ise
- [83b]
- 18 Ol esbâblar ĥulle donları ola
 Ol esbâblar cümlesi ƣarşu gele
- 19 İtdigüñ ƣurbânlar daĥı ƣarşu gele²
 Bir iyerlenmiş güzel burâƣ ola
- 20 Binüp üstüne uça ƣuşlar gibi
 Hem şırâtı geçeler ƣuşlar gibi
- 21 ‘Âşîleriñ gelüp yavuz ‘amelleri³

² Vezin kusurlu.

³ Vezin kusurlu.

- Gördüğü sâ‘at tütula dilleri
- 22 Bu cihânda kamu itdükleri şer
Arkasına bir ağır yük olısar
- 23 Kıbrinden on dürli kalkar bu insân
Kimi maymûn şûretinde el-amân
- 24 Kimi çukur gözli boynuzlu ola
Kimisi de kara zıst yüzli ola
- 25 Kimi kara yüzli ola kiminiñ gözi de gök⁴
Kimisiniñ dahı eli ayağı yok⁵
- 26 Kimi o leş gibi қоқа ol bed-fi‘il⁶
Kaçmayan nâ-mahremden anlardur bil
- 27 Kiminin karnı şişe tağlar gibi
Kusa kusa gide ağular gibi
- 28 Bunlar oldur ki yiyenlerdür harâmı⁷
Helâlden yigce severler harâmı
- 29 Kiminiñ dili çekilmiş eñseden
Kizb idüp dil ile halka sögen
- 30 Anaya ataya ‘aşî olanlar
Kim anlardur cehennemde kalanlar
- 31 Yâ bey-namâz olanıñ nice olur hâli⁸
Degildür hâşâ ol Tañrınıñ kulu
- 32 Hakk diye aña münâfıķı müznibîn⁹
Hużûrıma yâ nice geldiñ bugün
- 33 Saña ben dünyâda virdim çok ‘ömür
Beş vakit namâzı eyledim emîr
- 34 Virdüğüm ni‘metleri yir idiñ
Giceler şubh olunca uyur idiñ

[84a]

⁴ Vezin kusurlu.⁵ Vezin kusurlu.⁶ Vezin kusurlu.⁷ Vezin kusurlu.⁸ Vezin kusurlu.⁹ Vezin kusurlu.

- 35 Vâcib olsun saña ‘azâbım bugün
Vâcib olsun saña ‘ikâbım bugün
- 36 Kâni emîr eyledüğim farz şalât
Kâni emîr eyledüğim hacc zekât
- 37 Düreler mahşer yirinde mevc mevc
Zümre zümre cümle insân fevc fevc
- 38 Kimi bata terine dizine dek
Kimi dağı ğarğ ola gözine dek
- 39 Kuralar mîzânı vezn olmak için
Cürm ile ‘işyânı bilinmek için
- 40 Koyalar â‘mâlimüz mîzâna hep
Dökeler ‘işyânımız meydâna hep
- 41 Bu dünyâda her ne işlediñ ise
Bir qarınca dağı daşladıñ ise
- 42 Dartılup bir bir tamâm ola hemân
Hasenâtı çok ise bula cinân
- 43 Bir kişi kalmaya mîzâna girü
Zerre deñlü kalmaya öñi soñı
- 44 Soñra süreler şırât üzre kamu
Şırâtıñ altı degil midür tamu
- 45 Bu irkekdür bu dişi dimeyeler
Ya‘ni bu kişi sultândur dimeyeler¹⁰
- 46 Bu şırât ki bir karanlık gicedür
Kıldan ince kılıcdan keskincedür
- 47 Gide mü‘minler halkdan ilerü
Dağı peygamberler anlardan ilerü¹¹
- 48 Soñra ‘âlimler yürüyüp gideler
Nûrlar ile şırâtı nûr ideler
- 49 Anlarıñ nûrıla gide şâlihîn
Haqq Te‘âlâ kıla bizi şâlihîn

¹⁰ Vezin kusurlu.¹¹ Vezin kusurlu.

- 50 Şoñra ‘aşîler geçerken zârıla
Öñlerince giden aydın nûrıla
- 51 Hakk Te‘âlâ nâgehân ide hitâb
Bunlarıñ arasına ine hicâb
- [84b]
- 52 Mü‘min ile münâfıklar arası
İne Hakkdan bir karanlık perdesi
- 53 Bir zulûmât çöke şırât üstüne
Merhamet kılmaya dostı dostına
- 54 Çağrışup ‘aşîler ide veyletâ
Veyletâ yâ veyletâ yâ veyletâ
- 55 Çağıra bunlar kamu nidâ idüp
Her birisi bir katı şadâ idüp
- 56 Dura mü‘minler ki seyrân ideler
Ne haberdür bize söyleñ diyeler
- 57 ‘Âşîler diye ki meded eyleñ bize¹²
Esirgeyüp merhamet eyleñ bize
- 58 Ol fânî dünyâda hep bile idik
Siziñle çok nân-ı ni‘metler yidik
- 59 Aramızda yok mıdur hakk-ı huquq
Şimdi katı bakarsıñız bize şovuk¹³
- 60 Diye mü‘minler döniñ girüye siz
‘İbâdetler eyleñüz Tañrıya siz
- 61 Bildüñiz mi cihânıñ şöhetini
Bildüñiz mi namâzıñ kıymetini
- 62 Sizlere biz dir idük kılıñ namâz
Eyleyüp tâ‘at idüñ Hakkıya niyâz
- 63 Siz bize kaçıyuban sögerdiñüz
Mâlîñuza tayanup dögerdiñüz
- 64 Şimdi girü nice olur hâlîñüz

¹² Vezin kusurlu.¹³ Vezin kusurlu.

- Zerrece dermân olur mı mâlîñuz
- 65 B yle diy p gide m 'minler rev n
D k le bunlar oda miŐl-i ĥaz n¹⁴
- 66 Zeb n ler bunlara karŐu gel r
Diyeler kim her kişi itd gin bulur¹⁵
- 67 Cennet ehli gideler uŐa uŐa
Ol Őr t  yil gibi geŐe geŐe
- 68 Cehennem ehliniñ i[Ői]t¹⁶ ĥ lini
Her biriniñ get reler m lını
- [85a]
- 69 Diyeler iŐte m l ñuz kamu¹⁷
M l ñuzla old  yiriñuz  amu
- 70 H k  yolına m l ñuz Őarf itmediñiz¹⁸
H k n emr itd gini t tmediñiz
- 71 BaŐduralar g vdeye m llarını
Keseler ellerini kollarını
- 72 Yana yana acıŐa karınları
C fe ile  olısar burınları
- 73 Andan zaŐŐ m aŐacınıñ yimişi
Yed reler d k le c mle dişi
- 74 GerÇi zaŐŐ m katı ıssı od ola
YaŐa baŐrın ciŐerin b ry n kıla
- 75 Őu dileye zeb n lerden ol kul
Vireler H m m Őuyundan ŐaŐ Şol
- 76  Ő reler ol Őudan d ge d ge
Bed lis n ile a na s ge s ge
- 77 Bir vakit nam z iŐ n ola 'it b
Tam m yetmiŐ biñ yıl  adar ola 'az b¹⁹

¹⁴ Hazan kelimesi metinde "هزان" Şeklinde yazılmıştır.

¹⁵ Vezin kusurlu.

¹⁶ Metinde "ايت" Şeklinde yazılmıştır.

¹⁷ Vezin kusurlu.

¹⁸ Vezin kusurlu.

¹⁹ Vezin kusurlu.

- 78 Cennet ehlerinden size virem haber
Şırâtı geçince ne bulur bunlar
- 79 Varuban Hakkâ irincek bunlar
Küçücek ma'şûmlarını göreler
- 80 Kiminiñ oğlı kıızı karşı gele
Anaların ataların hoş göre
- 81 Diyeler ki vâlidemüz geldiler
Hamdulillâh bizi görüp güldiler
- 82 Kimisi göremeyüp anaların
Kimisi göremeyüp babaların
- 83 Soralar ki kanı bizim anamız
Ağlaşup diyeler kim kanı babamız
- 84 Diyeler bunlar analarıñuz siziñ²⁰
Nâra gitdi babalarıñuz siziñ
- 85 İşidüp bu haberi ma'şûmcalar
Boynun egüp duralar öksüzceler
- [85b]
- 86 Diyeler ma'şûmlar İlähi'l-âlemîn²¹
Bizi de cehenneme gönder hemîn
- 87 Harâm olsun bize cennetiñ senüñ
Cennet içindeki ni'metüñ senüñ
- 88 Biz bu cennetiñ yüzini görmezüz
Anamuzı almayınca girmezüz
- 89 Dögerüz biz bağrımızı taş ile
Anamuz yanar iken âteş ile
- 90 Yâ İlähî ol karîb anamuzı
Bağışla luţif it atamuzı
- 91 Hakk Te'âlâ bir nidâ ide hemân
Gele Cebrâ'il bunlara ol zamân

²⁰ Vezin kusurlu.

²¹ Vezin kusurlu.

- 92 Anaları şûretinde hûrîler
İşde anañız diyüben vireler
- 93 Ol ma‘şûmlar cümle karşı çıkalar
Anaların görüp evvel kôkular
- 94 Südün emdücegi yiri kôkular
áayrı bunlar yakaların yırtalar
- 95 Diyeler kim anamız degil bunlar
Diyeler kim babamız degil bunlar
- 96 Çağırup feryâd idüp ağlaşalar
Hasret ile cigerin tağlaşalar
- 97 Hâkķ Te‘âlâ bir nidâ ide girü
Varuñ analarını aluñ berü
- 98 Gide Cebrâ’il cehennemden yaña
Ol ma‘şûmlar cümlesi gider bile
- 99 Varalar hep göreler anaların
‘Azâb ile yanmada babaların
- 100 Yapuşup bir bir tutup ellerine
Yapuşup pek şarmaşup kollarına
- 101 Kúrtarup analarını geleler
Cümle ma‘şûmlar sevinüp güleler
- 102 Kimisi aşlâ bulamaz anasın
Çâresüz kalur bulamaz çâresin
- [86a]
- 103 Kimdür oldur kim anasın bulmayan
Cennetiñ içinde bir dem gülmeyen
- 104 Öldüğine oğlunuñ feryâd iden
Yakasın yoluban feryâd iden
- 105 Cümle ‘âlem işidürdi sesini
Âvâz ile ider idi ye’sini
- 106 İşde anlarıñ kamu veledleri
Şâd-ı hürrem olmayan evlâdları
- 107 ‘Âķil iseñ her belâya şabir ol
Hâkķ Te‘âlâdan ne gelse râzı ol

- 108 Hakk Te'âlâ dertlere dermân ider
Şabırlu kullarına ihsân ider
- 109 Bu naşihatdür size ey 'ârifân
Cemâlınden yâdigâr-ı armağan
- 110 Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilât
Biñ günâh idersek giderür bir şalavât²²
- 111 İtmedin Âdem hatâ çok ağladı
Tâ feriştehler yüregın tağladı
- 112 Gözlerinden yaş döküldi ibtidâ
Anuñ için hoş olupdur intihâ
- 113 Günâh için ağlayanlar hâş olur
Bunda ağlamayan anda paş olur
- 114 Âdemi fikr eylegil aç gözüñi
İtmedin suç ağladı gör özüni
- 115 Hed hezârân şubh idersin dün ü gün
Ağlamaz mısın yaşıñ ola düğün
- 116 Añuban yazukların ağlayan²³
Göñlini Hakk hazretine bağlayan
- 117 Yiglik da'vâsını kılma ey kişi
Gör anı da'vâ iden n'oldı işi
- 118 Yiglik da'vâsını itdi şeytân gör
Dergâhından sürdi ol Hakk anı gör
- [86b]
- 119 Rağmetinden maħrûm eyledi anı
İder kendü özini yigleyeni
- 120 Hazretümden git didi Hakk aña
Key sağın eyle demeyeler saña
- 121 Kendözini yigleyen İblis ola
Ger 'ibâdet itmekde İdris ola
- 122 Çünkü sen kendözünü yigleyesin

²² Vezin kusurlu.²³ Vezin kusurlu.

- Yigler iseñ kendüni horlayasın
- 123 Cümle tâ'atîñ hebâ ola seniñ
Başuña dürlü belâ gele seniñ
- 124 Kibr olanlar girmeyiser cennete
Ol cihetden talmayısar raħmete
- 125 Her kimüñ ki ƙalbinde kibr olmaya
Anuñ îmânı küllî hiç şolmaya
- 126 Kibri olan kişinüñ îmânı yok
Haƙƙ Te'âlânuñ aña ğufrânı yok
- 127 Ey Hudâyâ virme bize kibr-i kîn
Çünki tırmaz kibr ile îmân-ı dîn
- 128 Hem gine gerçeklerüñ yiri cinân
Gerçek olmayan aña girmez inan
- 129 Gerçek olan ğayrıyı gerçek şanur
Kim yalân söylese aña inanur
- 130 Şol yalân söyleyenüñ hâli ğarâb
Yarın anda başına ƙorlar türâb
- 131 Kim yalân söyleyenüñ müşkil işi
Key saƙın söyleme yalân ey kişi
- 132 İçmeyegör sen yalân andı yalân
Kim seni şoƙmaya tamuda yılân
- 133 Kâfir ile tamuda yanar ebed
Şol yalân and içene olmaz meded
- 134 Yâ İlâhî yalân anddan şaƙlagıl
Hem yalândan dilimüzi bekleğil
- 135 Ma'şiyetdür zâ'il iden ni'meti
Ma'şiyetden buldı Âdem zaħmeti
- [87a]
- 136 Ni'met içinde olıncağ ey kişi
İRte gice Allâha şükr it işi
- 137 Şükr ile ni'met saña olur tamâm
Eger şükr itmezseñ olur intiƙâm
- 138 Şükr idenler ni'meti vâfir bulur

- Şükr kılmayan kişi hâsir olur
- 139 Kim ki dâ'im Allâha şükr eyleye
Maşnû'âtını anuñ hem fikr eyleye²⁴
- 140 Her kim unutsa Hudânıñ şükrini
Añmasa hergiz dilinden zıkrini
- 141 Hakk Te'âlâ ol kulıñ añmaz olur
Hergiz ol kulıñ işi oñmaz olur
- 142 Yâ İlâhî dilimüzde şükrini
Müstedâm it gönlimüzde zıkrini
- 143 İlâhî cümle maḥlûkuñ günâhı
Günâhı cümle maḥlûkuñ İlâhî²⁵
- 144 Eger kul olmasa kim suç kılaydı
Keremler bunca şâhdan kim bulaydı
- 145 Hudâyâ ben kuluñda bî-nevâ yok
Ki biñ derdim var illâ devâ yok
- 146 Başum taḡu gözüm tolu elim boş
Ayak baḡlu yürek taḡlu hâlim uş
- 147 Kavî nefsum ölü 'aqlum bilüm mest
İşim muhmel bilüm kâhil dilüm cüst
- 148 Yüzüm kara içim aḡu suçum pûl
Çürük fikrim yolım sağ yönim şol
- 149 Faḡîr ü zâr u ser-gerdân u miskîn
Haḡîr ü ḡor u pür ḡayrân u ḡamgîn
- 150 Giceden şubḡ olunca uyumaḡda
Seḡerden giceye dek ḡam yimekte
- 151 Eger dünyâm olur bî-pâk olurvan
Eger olmaya ḡayḡudan olurvan
- 152 'Înâyetden başum dişür elüm al
Ciger ḡûn degdigün olmadan ḡâl
- [87b]

²⁴ Vezin kusurlu.

²⁵ 143-159. beyitler arası *meḡâ'ilün meḡâ'ilün fe'ülün* vezniyle yazılmıştır.

- 153 Kāmu ‘ālemleriñ ma‘bûdı sensin
Ki ben mezmûmem maħmûdı sensin
- 154 Niyâz idem niyâz idem kime ben
Za‘ıfım kemterem kemden kemem ben
- 155 Günâhıñ çok kara kılduñ yüzüñi
Dürüşgil ağ ide gör kendüziñi
- 156 Haţâlardur iden yüzüñi esved
Olursın halk içinde hor u efsed
- 157 Nice ‘işyân idersin şâd-ı hurrem
Dimez misin yağa beni cehennem
- 158 Dön imdi ‘âşilikden tevbe kıl hoş
Ki yarın varmayasız eli boş
- 159 Ağ ola cümle defterler siyâhı
Kerem kıl yüzümüz ağ kıl İlâhî
- 160 Ki kara yüzümüz anda ağara
Sen ağartmazsañ ya kanda ağara
- 161 Kim ‘ibâdet kılmasa ‘âşî olur
Şâzılık güninde anuñ yaşı olur²⁶
- 162 Cümle halk gülincek ol ağlayısar
Ağlamayan cigerin dağlayısar
- 163 Çünkü Haqqıñ emrini tutmadı kul
Yanırdur derk-i esfelde ol²⁷
- 164 Kimse kırtarmaz anı ol tamudan
Çok yanırsar tamuda ol kamudan
- 165 Buyruğıñ tutan giriser uçmağa
Kıl ‘ibâdet uçmağı sen açmağa
- 166 Kuluñ bunda añduran yarımı²⁸
Tâ‘at iden görür dîzârını²⁹

²⁶ Vezin kusurlu.

²⁷ Vezin kusurlu.

²⁸ Vezin kusurlu.

²⁹ Vezin kusurlu.

- 167 Yâ İlâhî 'âşî kılma sen bizi
Kim kara kılma bu aķ yüzümüzi
- 168 Fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilât
Vir Muhammed Muştafânîñ rûhına şalavât³⁰
- 169 Oķuyanı diñleyeni yazanı yazduranı³¹
Raħmetiñle yarlıĝaĝıl yâ áanî

Sonuç

İslamiyet inancı ve kültürü, Türk edebiyatının yararlandığı kaynaklardan en önemlisidir. Ölüm, ahiret, kıyamet gibi konular da özellikle 13-15. yüzyıllarda Eski Anadolu Türkçesi şeklinde adlandırılan dönemde sıklıkla ele alınmıştır. Bu devreye ait dinî-ahlaki ve tasavvufi eserler, halka İslamiyet'i, inanç ve uygulamaları anlatma ve öğretme noktasında dikkat çekicidir. Bunlar; mesnevi nazım şekliyle 100-500 beyit arasında yazılan, müellifi bilinmeyen, çoğunlukla aynı el yazması içerisinde sıralanmış teknik kusurları fazla olan eserlerdir. *Ahvâl-i kıyâmet*, *kıyâmet-nâme*, *ahvâl-i âhiret*, *ahvâl-i mevt/mevtâ*, *maħşer-nâme*, *ahvâl-i maħşer*, *dâstân-ı maħşer*, *ahvâl-i kabr/kubur* gibi adlarla yazılan bu kitaplar, bazen aynı eserin farklı nüshaları bazen de benzer ya da aynı muhtevalı başka eserler olabilmektedir.

Bu çalışmanın konusunu oluşturan eser de insanın ölümüyle başlayan ahiret hayatını anlatan, nasihat ve tasvirlerle İslamiyet'teki ölüm ve ölüm sonrası yaşam hakkında bilgi veren, sade bir dille mesnevi nazım şekliyle yazılmış bir manzumedir. Metnin başlığı ve istinsah tarihi yoktur. Ayrıca başlangıç beytinden hareketle baş kısmının eksik olduğunu söylemek mümkündür. Harekeli nesih yazıyla yazılan eser, 169 beyitten oluşur. Mesnevîde, dinî türlerde en çok tercih edilen remel bahrin *fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün (fâ' ilât)* kalıbı kullanılmıştır.

Eser, Eski Anadolu Türkçesi döneminin bir ürünüdür. +dUr, -gIl, -IsAr, -(y)Ub+An vd. eklerin; dönemi işaret eden *ıssı*, *sovuk*, *uçmag*, *yiglik*, *tamu* vb. kelimelerin kullanımı, mesnevinin bu döneme ait olduğunu göstermektedir. Fakat tarih kaydı bulunmayan eserdeki bazı ek kullanımları da, onun geç dönem istinsah edildiğini işaret eder.

Mesnevi, sade bir dille İslam inancı doğrultusunda yazılmıştır. Yaygın kullanıma sahip kelime tercihiyle ölüm ve ahiret hayatı insanlara anlatılmaya çalışılmıştır. Manzume, ölümle kabre giren insanı meleklerin sorguya çekmesiyle başlar. Devamında maħşerdeki diriliş, sırttan geçiş, cennet ve cehennemliklerin ayrılması konularından bahsedilir. Müminlerin özelliklerinin anlatıldığı, insanlara nasihat edildiği ve günahların affi için niyazda bulunduğu beyitlerle eser sonlandırılır.

Hazırlanan bu çalışmada; dinî türler içerisinde yerini alacağı düşünülen, başlığın, müellifine ve yazıldığı tarihe dair bilgi bulunmayan manzume, şekil ve muhteva özellikleriyle tanıtılmıştır. Çeviri yazıya aktarılan metnin tıpkıbasımı da son bölüme eklenmiştir. Böylece bu çalışma, farklı müstensihlerce çoğaltılıp yazmalar arasında kalan mesnevinin nüshalarının tespitiyle birlikte, doğru bir metin neşrine yardımcı olacaktır.

³⁰ Vezin kusurlu.

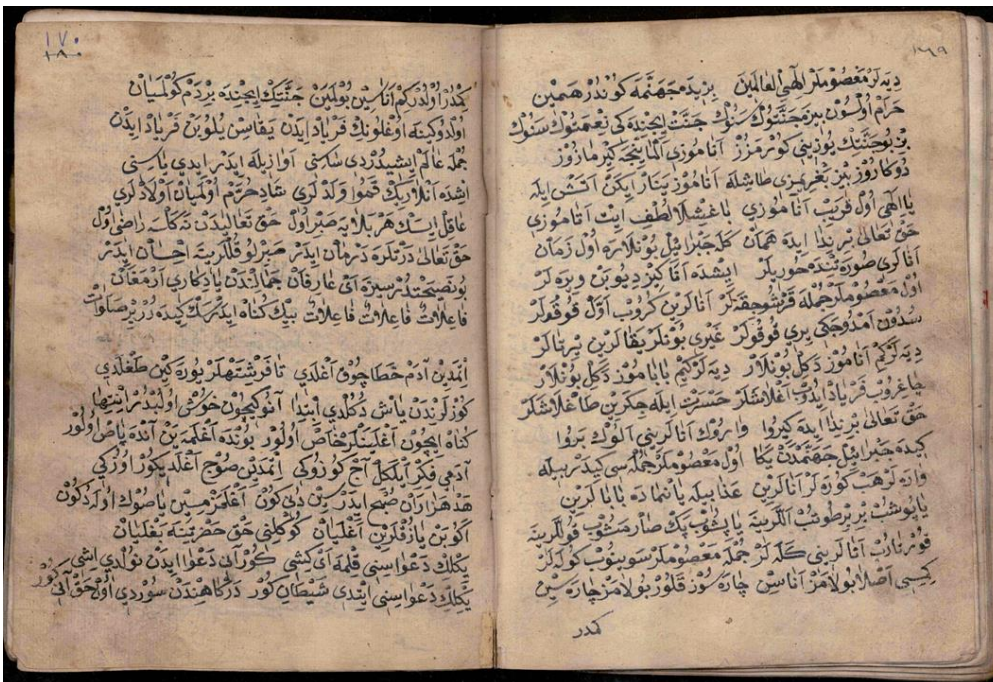
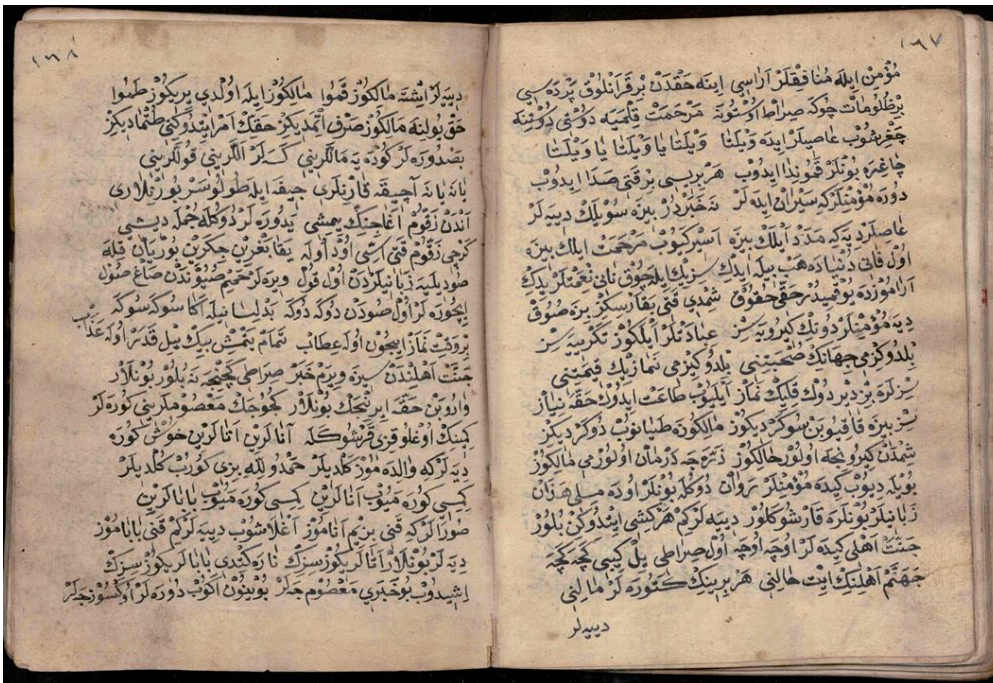
³¹ Vezin kusurlu.

Kaynakça

- Aytaç, P. (2006). “Ölüm”, *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, 5, 37-47.
- Devellioğlu, F. (2010). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi.
- Dilçin, C. (1983). *Yeni Tarama Sözlüğü*, Ankara: TDK Yay.
- Gökbel, A. (2019). *Ansiklopedik Alevi-Bektaşî Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay.
- Gürkan, S. L. (2007). “Ölüm”, *TDVİA*, 34, 32-34.
- Güzel, A. (2012). *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara: Akçağ Yay.
- İçli, A. (2020). “Tursun Fakı'nın “Hz. Resul'ün Ebu Cehil ile Güreşi” Mesnevisinin Bir Yazma Nüshası”, *Uluslararası Yunus Emre ve Anadolu'da Türk Yazı Dilinin Gelişimi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 28-44.
- Kavuştu, M. (2007). *Kur'an'da Ahiret Hayatı*, (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Ün., Konya.
- Keskin, A. (2019). *Risâle-i Beyân-ı Cehennem (vr. 63b-104a)*, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Ün., İstanbul.
- Köksal, F. (2016). *Yâ Kebîkeç Mecmualar Arasında*, İstanbul: Kesit Yay.
- Özafşar, M.E. vd. (2016). *Hadislerle İslam, Serlevha Hadisler*, Ankara: DİB Yay.
- Özgeriş, M. M. (2020). “Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Bir Ahvâl-i Kıyâmet”, *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 3 (Aralık 2020), 123-148.
- Şengün, N. (2019). “Türk İslam Edebiyatı'nda Bir Nazım Türü Olarak Ahvâl-i Kıyâmetler ve Şâiri Bilinmeyen Bir Ahvâl-i Kıyâmet Üzerine”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15, 34-61.
- Topaloğlu, B. (1988). “Ahiret”, *TDVİA*, 1, 543-548.
- (2007). “Ölüm”, *TDVİA*, 34, 34-35.

Tıpkıbasım

١٧١
١٨٤
تَحْتِ يَدَيْكَ حُرُومَ بَيْتِي أَنْ حُرُومِ بَيْتِكَ دُونَ أَوْزَنِ يَطْبَعِي
حَضْرَةَ مُدُنٍ كَيْتِ دِيدِي حَقِّكَ أَكَا كَيْتِ سَقِينِ بَيْتِكَ دَمِيَا رَسَا
كُنْدُوا زِي بَطْلَانِ بِلَيْسِ أَوْلِهِ كَيْتِ بَادَتِ أَمَكَّةَ أَرِيْسِ أَوْلِهِ
چُونَكِه كُنْدُوا أَوْزِي بَطْلَانِ بَيْتِكَ بِنِ بَطْلَانِ كُنْدُوا كِه حُرُوبِ كَيْتِ بِلَيْسِ
جَمَلَةَ طَاعَتِكَ هَذَا أَوْلِ سَنِكَ بِأَشُوكَا دُونَ بِلَا كِه سَنُوكِ
كَبْرُ أَوْلَا كِه مَبْسُورَتِنِ أَوْلِ جَهَنَّمَ كَلْبِ سَرِ رَحْمَتِهِ
هَرِي كِه قَلْبِنِيهَ كَيْتِ أَوْلِيهَ أَنْوَكِ بَمَا بِنِ كَلِي هَرِي صَوْلِيهَ
كَبْرُ أَوْلَانِ كَيْتِ بِنُوكِ بَمَا بِنِ حَقِّ تَعَالِي نُوكِ أَكَا عَفْرَانِ بِنُوكِ
أَي خُدَا يَا وَرِيهَ بَهْرَهَ كَبْرِكِنِ جُونَكِه طُورَمَرِ كَبْرِيهَ بَمَا بِنِ دِينِ
هَم كَيْتِه كَبْرِكِنِ كَبْرِيهَ بَرِي جَنَّا كَبْرِيهَ كَبْرِيهَ أَكَا كَبْرِيهَ بِنَانِ
كَبْرِيهَ أَوْلَانِ عَدِيهَ كَبْرِيهَ صَنُورِ كَبْرِيهَ بِلَانِ سُولِيهَ أَكَا بِنَانُورِ
شُورِ بِلَانِ سُولِيهَ نُوكِ خَالِ حُرَابِ بَارِنِ أَنْدَهَ بَانِيهَ قُورُورِ تَرَابِ
كَبْرِيهَ بِلَانِ سُولِيهَ نُوكِ مَشْهُلِ اَيْشِي كَيْتِ سَقِينِ بِلَانِ اَيْشِي
اَيْشِي كُورِسِنِ بِلَانِ أَنْدَهَ بِلَانِ كَبْرِيهَ صَفِيهَا طَا حُودَهَ بِلَانِ
كَافِرِيهَ طَا حُودَهَ يَا تَمَرِ أَنْدَهَ شُورِ بِلَانِ أَنْدَهَ تَدَا أَوْلَمَدَدَهَ
بِأَلِي بِلَانِ أَنْدَهَ صَفْلَقِلِ هَم بِلَانْدَهَ دِيلَمَزِي بَكَلَهَ كَبْرِيهَ
مَعُودَتِنِ رَا بِلَانِ اَيْشِي مَعُودَتِنِ بُولَدِي اَدَمَ تَحْتِي
نعمت

١٧٤
١٨٤
نعمت اَيْشِيهَ اَوْلَيْتِي اَيْشِي اَرْبَهَ كِه اَللّهُ شُكْرًا اَيْشِي
شُكْرًا لَهَ نَعْمَتِ كَا اَوْزِي اَمَ اَكْرَشُكْرًا اَمْرَسَا اَوْلُو اَنْبِقَامِ
شُكْرًا اَيْشِي اَوْزِي اَمَ اَكْرَشُكْرًا اَمْرَسَا اَوْلُو اَنْبِقَامِ
كَبْرِيهَ اَللّهُ شُكْرًا اَيْشِيهَ مَصْنُوعَانِي اَنْوَكِ هَم فِكْرًا اَيْشِيهَ
هَرِي كِه اَوْلُو نُوَسَا اَحْذَانِكِ شُكْرِيهَ اَمَسَا هَرِي كَبْرِيهَ دِلْدَنِ دَكْرِيهَ
حَقِّ تَعَالِي اَوْلُو قَوْلِي اَحْذَانِ اَوْلُو هَرِي كَبْرِيهَ اَوْلُو اَنْبِقَامِ اَوْلُو
بِأَلِي دِيلَمَزِيهَ شُكْرِيهَ مَسْتَدَامِ اَيْتِ كُوكَلَرِيهَ دَكْرِيهَ
اَيْشِيهَ جَمَلَةَ خَلُوقِكَ كَبْرِيهَ كَبْرِيهَ جَمَلَةَ خَلُوقِكَ اَيْشِي
اَكْرَشُكْرًا اَوْلِيهَ كَبْرِيهَ صَوْبِ قَلْبِيهَ كَبْرِيهَ نَحَا شَاهَدِنِ اَم بُولَدِي
خُدَا يَا بِنِ قَوْلَانِيهَ نُوَا بِنُوكِ كَبْرِيهَ دَرِيهَ وَرَا اَلَا دَرِيهَ
بِأَشُوكَا طَاغُورِ كُورِ طُورِ اَلَمِ نُوَشِ اَبَانِ بَعْلُو نُوَا طَعْلُو حَالِ اَوْشِ
قُورِي نَقُوسُومِ اَوْلُو عَا قُورِ بِلَانِ اَشْمِ هَمَلِ بِلَانِ كَاهَرِ اَوْلُو مَسْتِ
بُولَمِ قَارَهَ اَيْشِيهَ غُوضُومِ بُولِ جُوكِ كَبْرِيهَ بُولَمِ صَاغِ بُولَمِ صُولِ
فَقَرِ زَا مَسْرُورِ دَانِ مَسْكِنِ حَقِيصُورِ سَرِ جَبَانِ عَمَلِكِنِ
كَبْرِيهَ دَنِ صُغِ اَوْلُو اَبُو مَقْدَهَ سَعْدِنِ كَبْرِيهَ دَكْرِيهَ نَمَ كَبْرِيهَ
اَكْرَشُكْرًا اَوْلُو بِي اَلْوَرِ اَوْلُو اَكْرَشُكْرًا اَوْلُو اَوْلُو اَوْلُو
عِنَانِيهَ بِنَانِ دِي شَرِ اَوْلُو اَلِ جِكْرِيهَ نُوَا دَكْرِيهَ اَوْلُو اَوْلُو اَوْلُو
حَالِ

١٧٤
١٨٤
قَوْلُ الْمَلِكِ مَعْبُودِ سِنِ كَبْرِيهَ مَزْمُونِ مَحْمُودِ سِنِ
بِنَانِيهَ بِنَانِيهَ كَبْرِيهَ مَسْعُورِ كَبْرِيهَ مَسْعُورِ مَسْعُورِ مَسْعُورِ
كُنَا هَلِكِ جُوقِ قَرَا قَلْدِكِ بُولُوكِ دَرُوشِ كَلِ اَغَا اَيْدَهَ كُورُنْدُوكِ
خَطَا كَرْدَرَا اَيْدِنِ بُولُوكِ اَسُودِ اَوْلُو رِيْسِ حَقِّ اَيْشِيهَ خُورَا اَقْدِ
جِنَا عَصِيَانِ اَبْدَرِيْسِنِ شَاوِخَرِمِ دَرْمِيْدِيْسِنِ بِنَانِيهَ جَهَنَّمَ
دَنِ اَمِدِي عَا صِيْقِدِكِ تَوْبَهَ قَلْبُوشِ كَبْرِيهَ بَارِنِ وَرَمَبَا سِرَا اَلِ بُولُوشِ
اَغَا اَوْلَجَمَلَهَ دَقْرُورِ سِي سَاهِي كَبْرِيهَ قَلِ بُولَمُورِ اَغَا قَلِ اَيْشِي
كَبْرِيهَ بُولُومُورِ اَنْدَهَ اَغَا رَهَ سَنِ اَغَا رَمَزِيهَ اَقْدَهَ اَغَا رَهَ
كَبْرِيهَ عِبَادَتِ قَلْمَسَا عَا صِي اَوْلُو شَا ذَلِيحِ كُورُنْتِهَ اَنْكِ يَا صِي اَوْلُو
جَمَلَةَ حَقِّ نُولُوكِ اَوْلِ اَغْلَا يَسْتِرِ اَعْمَلِيَانِ جِكْرِيهَ طَعْلَا يَسْتِرِ
جُونَدِ حَقِّكَ اَمْرِي طُورِنَا دِي قَوْلِ يَا بِنَانِيهَ دَرْمِيهَ اَسْقَلَدَهَ اَوْلِ
كَبْرِيهَ قَرِيهَ رَا بِنِ اَوْلِ طَا مُورَا جُوقِ يَا بِنَانِيهَ طَا حُودَهَ اَوْلِ طَا حُورَا
بُولُومُورِ طُورِنَانِ كَبْرِيهَ رَا جَمَلَهَ قَلِ عِبَادَتِ اَوْجَمَا غِي سَنِ اَجْمَعَا
قَوْلِكَ بُولَدَهَ اَكْدُورَانِ بَارِنِ طَاعَتِ اَيْدِنِ كُورُرِ دِي زَارِيهَ
بِأَلِي عَا صِي قَلْمَا سَنِ بِيهِي كَبْرِيهَ قَلْمَا نُوَا قَلِ بُولُومُورِ
فَاعِلَا تِ فَاعِلَا تِ فَاعِلَا تِ وَبِرِ كَبْرِيهَ مَصْطَفِيهَ نُوكِ رُوحِيهَ صَلُوكِ
اَوْ قِيَانِ دِكَلِيَانِ يَا تَهَ بِنِ يَزُورَانِ رَحْمَتِكِهَ بَرِ طَاعَتِ اِي اَغَا تِي

١٧٤
١٨٤
دَكْلَهَ اَمِدِي مَصْطَفِي نُوكِ مَوْلِدِنِ وَبِرِ صَلُوكِ رُوحِيهَ اَيْ اَهْلَانِ
بُولَدِي عَالَمِ اَوْلِ اَللّهُ وَارِيهَ اَوْلُوكِرِمِ بِي بِنَانِ عَفَا رِيهَ
بِرَا دِي اَمِي شُدِي بُولُوكِ اَوْلُوكِرِمِ سَنِ اَيْشِي اَللّهُ اَوْلُوكِ
كَبْرِيهَ بَرَا تَدِي عَرَبِيهَ فَرِيهَ بِي عَدَدِ اَوْلِ اَحْذَرَا اَوْلُو اَللّهُ الصَّمَدِ
مَصْطَفِي دُوسَلُوغِنَهَ نُوَا اَلِي بُولُومُورِ وَارِيهَ اَيْلَدِي بُولَدِي
زِي رَا جَمَلَهَ خَلُوقِكَ خَرْمَلُوشِي مَصْطَفِي دُرُفَا مَوْلُوكِ دَوْلُوشِي
اَج كُورُوكِ اَوْلِيهَ اَغَا قَلِ اَيْ كَبْرِيهَ كُورِي اَجْمَلَرِ دَرِ بِلَانِ هَرِي اَيْشِي
اَيْشِي بِلَانِ عَقْلَهَ وَبِرْمَزِ اَوْزِنِ حَقِّ كُورُورِ عَرَبِيهَ وَبِرْمَزِ كُورُورِ
هَرِي كُورُوكِ حَقِّ اَوْكَا رَهَ اَيْشِيهَ يَسُونِ اَوْلُو جَمَانِ نَشُوشِي
چُونِ كَبْرِيهَ دَرِيهَ بَشُدِي بِنَاهَ شَبَهَ بُولُومُورِ رَحْمَتِ اَبْدِي سَرِ اَللّهُ
مَصْطَفِي نُوكِ رُوحِيهَ بُولُومُورِ اَلَمِ وَبِرِ بُولُومُورِ اَوْلُوكِ هَرِي خَا صِرَامِ
چُونِ دَكْلَهَ طُغُورَا نَلُورُوكِ دَرِ اَيْشِي اَنْكِ اِيچُونِ قَارَهَ اَوْلُوكِ نُولُوكِ
چُونَكِه قَارَهَ اَوْلُوكِ اَنْلُورُوكِ كُورُوكِ اَنْكِ اِيچُونِ اَوْلُوكِ اَبْدِي سَرِ اَللّهُ
سَنَلَرِي اَوْلُوكِ اَوْلَانِكِ وَاِي حَالَتِهَ كَبْرِيهَ بِلَانِيهَ اَوْلَانِ اَوْلُوكِ حَالَتِهَ
قَبْرِ عَذَابِ كَابِرِهَ دَرِ اَيْشِيهَ اَسْقَلَدَهَ دَخِي اَوْلُو رَهْمَانِ
كُورُورِ اَوْلِ قَبْرُوكِ عِلَا يِي كَبْرِيهَ كَبْرِيهَ كُورُورِ اَوْلُوكِ اَوْلُوكِ اَيْشِي